

מבט על, גיליון 614, 8 באוקטובר 2014

היוזמה הערבית – היפוך כיוון

קובי מיכאל

מבצע 'צוק איתן' ותהליך התבססותו של דאע"ש לאחר ההכרזה על האזור שבשליטתו כ"מדינה האסלאמית", שינו את מפת האינטרסים והבריתות בפועל במזרח התיכון. חמאס מייצג בעיני השחקנים האזוריים, להוציא טורקיה וקטר, את האיום הפוליטי והסיכון הביטחוני הנשקפים מצד האחים המוסלמים. דאע"ש מצדו הקים את 'המדינה האסלאמית' באזור שבשליטתו בצפון מערב עיראק ובצפון מזרח סוריה, תוך ביטול הגבול שבין שתי המדינות, ומאיים להמשיך את תהליך ההתפשטות תוך מיטוט משטרים ומדינות במרחב באמצעים רצחניים ושימוש מתוחכם באסטרטגיית תקשורת והפחדה, המשמשת כמנגנון גיוס של מתנדבים רבים מהאזור ומחוזה לו. במציאות המזרח תיכונית שהתעצבה בצל שתי ההתפתחויות האלה, התרחב בסיס האינטרסים האסטרטגיים המשותפים למדינות "המחנה הפרגמטי" במזרח התיכון, בהובלת מצרים וערב הסעודית. אינטרסים אלה משותפים גם לישראל. חמאס, הנתמך על ידי טורקיה וקטר (תמיכת דוחה תיעשה כנראה פחות מופגנת לאור איומיה של ארצות הברית לפעול לביטול אירוח המונדיאל על ידי קטר וכן לנוכח איומיה הבוטים יותר של ערב הסעודית על קטר), הפך למטרד ואף לאיום עבור מצרים, ערב הסעודית, ירדן והרשות הפלסטינית. נראה, כי גם ישראל מחשבת צעדיה בנוגע לחמאס, שאותו ראתה בעבר כגורם השלטוני המועדף ברצועת עזה – אמנם כשהוא מורתע ומוחלש מבחינה צבאית – שיהיה אחראי כלפי האוכלוסייה האזרחית וישמש לישראל ככתובת.

תוצאות מבצע 'צוק איתן' הפכו את שיקום רצועת עזה מצורך הומניטארי לצורך אסטרטגי הן עבור ישראל והרשות הפלסטינית, והן עבור מצרים, ערב הסעודית וירדן. ברור כי היציבות המיוחלת בזירת עזה לא תושג ללא מבצע שיקום מקיף של הרצועה, וכי השיקום אמור לשפר את סיכויי חידושו של התהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים. מהלך השיקום שקול למבצע של בניית מדינה בהיקף רחב ומשמעותי, אלא שחמאס, אם לא יהיה הגורם המקומי שיוביל את פרויקט השיקום עם מדינות האזור והקהילה הבינלאומית, יהפוך לספווילר של ממש. זאת, משום שאין בכוונתו לוותר על שליטתו באזור ולהתפרק מנשקו, שהוא מרכיב חשוב בבסיס כוחו ברצועה עצמה וכן נכס אסטרטגי במאבק על השליטה בזירה הפלסטינית בכלל.

בעיני חמאס, מבצע שיקום הרצועה שלא בשיתופו ובהשפעתו, עלול להחליש את מעמדו ואת בסיס כוחו. במציאות כזו, תתקשה הרשות הפלסטינית להיות ציר מרכזי במבצע השיקום המורכב. גם נציגי הקהילה הבינלאומית יתקשו להוביל את מהלך השיקום ולממש במסגרת זו אחריות, שתוטל עליהם מכוח מנדט או הסמכה אחרת. התוצאה תהיה סיוע הומניטארי מוגבל לתושבי הרצועה ולא שיקום יסודי והתפתחות מואצת של תנאים להתפרצות אלימה נוספת. מעבר לכך, במציאות זו ימשיך להתערער מעמדם של הרשות הפלסטינית והעומד בראשה מחמוד עבאס, ובסיס התמיכה הציבורית בהם יצטמצם וילך (וידגש כי מאז החל מבצע 'צוק איתן', הצביעו סקרי דעת קהל שנערכו בזירה הפלסטינית על תמיכה גדלה בחמאס וירידה בתמיכה בפת"ח ובעבאס). יתר על כן, שיבוש מהלך השיקום ייחשב הישג של הציר חמאס-קטר-טורקיה. על כן, מהותו של האינטרס משותף למצרים, ערב הסעודית, ישראל, ירדן והרשות הפלסטינית, הוא החלשת חמאס ונטרול השפעתו השלילית על תהליך השיקום ברצועה.

בה-בעת, המחנה הפרגמטי במזרח התיכון ניצב בפני איום האסלאם הפונדמנטליסטי-רדיקלי בדמות דאע"ש. מאפייני פעילותו של הארגון, שהכריז על הקמת מדינה ומבסס את קיומה הלכה למעשה, מייצרים איום של ממש על יציבות המשטרים במדינות הערביות במרחב לצד איום של טרור רצחני וראוותני במדינות המערב. יכולתו המוכחת של הארגון לגייס מתנדבים

ולהחדיר למדינות המוצא שלהם לאחר הכשרתם הצבאית והטרוריסטית, מחייבת מענה מודיעיני ומבצעי משופר. ריבוי זירות הפעולה של הארגון, וכן פעילותו בשטח 'המדינה האסלאמית' ובסמיכות לה במאפייני גרילה, מחייבים שיתוף פעולה מודיעיני ומבצעי לצורך סיכול האיומים.

היוזמה הערבית עשויה להתברר כתשתית רעיונית ואופרטיבית למימוש שני האינטרסים האסטרטגיים המשותפים – החלשת חמאס וסיכול האתגר שמציב דאע'יש. כדי שכך יקרה, יש להסכים, כי היא בסיס למשא ומתן בין ישראל למדינות ערב הפרגמטיות, ולא תכתיב. שיש לקבלו ללא משא ומתן. כן יש לחשוב על האפשרות של היפוך הכיוון של היוזמה.

מהותה של היוזמה, כמו שהיא מנוסחת כיום, היא לגיטימיות לקיומה של ישראל במרחב וכינון יחסים בינה לבין המדינות הערביות לאחר הקמת מדינה פלסטינית (בתנאים שמגדירה היוזמה). אולם, משום שהקמת המדינה הפלסטינית במסגרת הסכמית תהיה תוצאה של משא ומתן בין ישראל לפלסטינים, ומשום שמחמוד עבאס הוביל להקמתה של ממשלת פיוס ואחדות האחראית גם לרצועת עזה, הרי שהקמת המדינה הפלסטינית צריכה להיות מותנית גם בשלטון אפקטיבי של הרשות ברצועת עזה – דבר שיתאפשר רק במסגרת שיקומה היסודי והמקיף של הרצועה, תוך החלשה מתמשכת של התשתיות והיכולות הצבאיות של חמאס ונטרול יכולתו לאתגר את הרשות הפלסטינית. כדי לשפר את ההיתכנות לשיקום יסודי של הרצועה ועל מנת להמשיך ולהחליש את חמאס מבחינה צבאית ולנטרל את מחנה האחים המוסלמים, הנתמך גם על ידי קטר וטורקיה, נדרשת קואליציה אזורית, הנשענת על אינטרס אסטרטגי משותף.

קואליציה כזו יכולה להתארגן על בסיס הרעיון המכונן של היוזמה הערבית. התארגנותה תוכל לאפשר את הנחתה של התשתית למשטר ביטחון אזורי, שיתבסס על שיתופי פעולה מודיעיניים וצבאיים. הקמתה ופעילותה לאורך זמן, באופן שיבטיח את הצלחת מבצע השיקום ברצועת עזה וישפר את יכולת ההתמודדות מול ארגוני ג'יהאד במרחב, תחזק את אמונה של ישראל בסידורי ביטחון במעטפת של המדינה הפלסטינית העתידית, ותהיה עשויה לאפשר מרחבי גמישות גדולים יותר בנוגע לדרישות הביטחון של ישראל, שחלקן נתפשות בעיני הפלסטינים כמכשול לפריצת דרך לקראת הסדר. קואליציה אזורית זו תוכל להיות רלוונטית גם ליום שלאחר הקמת מדינה פלסטינית ולהמשיך להיות בסיס להתמודדות מתואמת עם אתגרים משותפים.

נכון לשקול היפוך כיוון בנוגע ליוזמה הערבית – ביסוס קואליציה אזורית שתכלול את ישראל, כדי לשפר את הסיכוי לתהליך מדיני אפקטיבי בין ישראל לפלסטינים. אך אין פירושו של דבר הזנחת התהליך המדיני עם הפלסטינים כל עוד לא התגבשה קואליציה זו. יש לחתור להתקדמות הדרגתית, זהירה ואחראית בכיוון בניית מדינה פלסטינית מתפקדת ואחראית, המשתלבת במרחב המתעצב והופכת בתורה לנדבך נוסף במשטר הביטחון האזורי. משטר ביטחון אזורי, הנשען על שיתוף פעולה בין ישראל למדינות המחנה המתון – גם ללא מערכת יחסים דיפלומטית מלאה בשלבים הראשונים, אך עם הכרה של המחנה המתון בחשיבותה האזורית של ישראל, תרומתה לפיתוחו ובעיקר זכותה להיות חלק לגיטימי מהמרחב – יוכל להיות מהלך מעצב, שיוביל למרחב אזורי בטוח יותר, משגשג וזוה המייצג אלטרנטיבה שפוייה וראויה בהתייחס לכאוס האזורי המתפשט והולך.